

[В. Дубічинський, Л. Васенко, О. Кримець]

#24-25 от 16.11.2004

Один раз на два роки у Львові періодично відбувається Міжнародна наукова конференція, де обговорюються сучасні проблеми українського термінознавства, українських галузевих стандартів і українського наукового стилю мовлення. Цього року конференція розглянула багато актуальних питань не тільки зі сучасної української термінології, але й з питань розвитку, функціонування та нормування української мови взагалі.

Про проблеми мовної політики в Україні йшлося в доповіді Т.Кияка (Київський Національний університет ім. Тараса Шевченка). Відомо, що лінгвістичний диктат ще ніколи в історії не мав позитивних результатів, оскільки останнє слово належить мовцям (носіям мови). Звісно, мова є найяскравішою ідентифікаційною ознакою нації. Проте ще ніде, принаймні, в Європі не вдалося реалізувати гасло "Одна нація – одна мова" (хіба що в ізольованій Ісландії).

Одним із найвагоміших чинників, що об'єднують націю, є літературна мова, хоча водночас багатство цієї мови залежить також від розмаїття народних варіантів, діалектів, говірок. Останні є джерелом поповнення літературної мови. Проте помилково було би з метою "очищення" української мови масово нав'язувати мовцям штучні витвори. Хуторянські чи патріархальні потуги, хоч і віддають теплим романтизмом у сфері літературної мови, у царині професійного спілкування можуть завдати непоправної шкоди на шляху становлення вітчизняної науки та техніки.

У ситуації диглосії (а саме така мовна ситуація склалася сьогодні в Україні) статус двох мов різний, що зумовлено тенденціями їх уживання в різних сферах життя. Наприклад, мовою А користуються на професійному рівні, мовою В – у побуті. Тоді мова В поступово втрачає престижність, від неї відмовляються носії, її витісняє панівна мова А. Висновок такий: реальність залишає панівний простір лише для однієї мови, тому що дві мови не можуть бути рівноцінними на службовому рівні.

Для розвитку української мовної політики, на думку Т.Кияка, можна запропонувати два етапи: 1) відродження та всебічне утвердження української мови як єдиної державної, надаючи використання (офіційного зокрема) іншим мовам у місцях компактного проживання меншин; 2) окреме вирішення мовної ситуації в регіонах через 15-20 років, де рішення буде прийматися з урахуванням етнічної картини (можливо, і через референдум), а потім закріплюватиметься конституційно. Це буде відповідати світовому досвіду державотворення, Європейській хартії про дві мови та меншини, а також Конституції України.

Як і політика взагалі, мовна політика теж є мистецтвом компромісів, проте і вона має бути єдиною в державі. Потрібно також додати, що роль термінології, терміносистем, а отже, й термінологів на етапах реалізації мовної політики є незаперечною і відповідальною.

Науковець підкреслив, що українська термінологія, яка ще формується, опинилася у вигідній ситуації, оскільки є можливість урахувати досвід інших національних термінологій та

уникнути їхніх помилок. Тому українська термінологія має формуватися з урахуванням трьох факторів:

- досвіду найпоширеніших мов розвинутих країн світу, найперше – мов-продуцентів тієї чи іншої терміносистеми;
- позитивної практики за останні десятиліття термінологічної школи колишнього Радянського Союзу;
- досвіду українського термінотворення за останні сто років у різних регіонах країни та за кордоном.

Про якість нормативних документів в умовах функціонування української мови як державної й про заходи щодо поліпшення їхньої якості та взаємоузгодженості доповів М.Гінзбург (НДПІАСУТрансгаз, НАК "Нафтогаз України", м. Харків).

Для багатьох фахівців природничої та технічної сфер, які здобули фахову освіту російською і сьогодні читають фахові видання переважно російською або англійською мовами, нормативні документи фактично є єдиним джерелом українського науково-технічного слова, підручником з української фахової термінології. Саме тому від якості нормативних документів усіх видів і рівнів прийняття залежить, чи будуть українські діловий і науковий стилі вдосконалюватися та збагачуватися, чи – як часто, на жаль, буває, – засмічуватися. Основним джерелом забруднення мови сьогодні є саме нормотворці всіх рівнів. Це можна проілюструвати такими прикладами:

1. 01.07.94 було затверджено Закон України "Про енергозбереження", присвячений найактуальнішому питанню – раціональному використанню й економному витрачання первинної та перетвореної енергії й природних енергетичних ресурсів у народному господарстві, тобто енергоощадності (рос. "энергосбережение"). Але в назві й тексті закону замість цього правильного українського терміна помилково "енергозбереження" (рос. "сохранение энергии"). І вже 10 років фахівці всієї України змушені переписувати цю термінологічну помилку з документа в документ, хоча переважна більшість їх з дитинства знає, що установу, яка допомагає економно витратити гроші, українською називають "ощадна каса" (рос. "сберегательная касса"). А для збереження енергії не потрібно докладати зусиль, тому що є фундаментальний закон природи – закон збереження та перетворення енергії (рос. закон сохранения и превращения энергии), згідно з яким за будь-яких фізичних взаємодій енергія не створюється і не зникає, а лише переходить з однієї форми в іншу.

2. У прийнятий ще 1991 року Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" останніми роками внесено багато змін, але його термінологію й досі не узгоджено з термінологією статті 50 Конституції України. Тому в одних документах читаємо про охорону довкілля, а в інших – про охорону навколишнього середовища.

Отже, сьогодні проблема полягає у створенні в Україні єдиного нормативно-правового поля – узгодженої системи законодавчих актів і нормативних документів, яка б не тільки відповідала сучасному рівневі науки й техніки, урахувала кращий світовий досвід, але й за термінологією та стилем була б українською.

В.Козирський, В.Шендеровський (Інститут теоретичної фізики й Інститут фізики НАН України,

м. Київ) указали на деякі хиби українського наукового мовлення й наголосили, що українська наукова мова перебуває у критичному стані. Хвороби наукової мови притаманні не лише окремим періодичним виданням чи приватно опублікованим книжкам, але є характерною рисою офіційних наукових часописів, монографій і словників, – виданих, видаваних і тих, що ще будуть видані. Найпоширенішими хибами сучасних текстів науковці вважають:

- засмічення мови безпідставними запозиченнями, найчастіше російськими та англійськими;
- уживання термінів спеціальної та загальної лексики з порушенням питомої семантики;
- зловживання зайвою афіксацією часто-густо через очевидне незнання значення й походження первісного слова;
- плутання значень близьких за вимовою і написанням слів;
- порушення граматичних правил;
- майже цілковите ігнорування літери й звука ґ у всіх позиціях;
- неправильне передання іноземних власних імен і похідних від них термінів: Гаус, Дизель, Непман, Рентген;
- неправильне вживання прийменників по та при: документація по застосуванню (потрібно – щодо застосування), при температурі (за умови температури), при використанні (під час використання);
- повсякчасне вживання слова необхідний у значенні потрібний;
- нерозрізнення значень слів напрям і напрямок.

Український учений Іван Огієнко писав: „Мова народу може лише тоді розвиватися, коли нею користується для вислову своїх думок не сам простий народ, а власне його передові культурні верстви”.

Р. Рожанківський (Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології Держспоживстандарту та Міністерства освіти й науки України на базі НТУ „Львівська політехніка”) дослідив глосарій для української локалізації MS Word'XP і порівняв його з російським глосарієм для цього продукту. Автор зауважив, що англійсько-український глосарій найбідніший з 36 англійсько-іншомовних глосаріїв, розміщених на Інтернет-сторінці Майкрософту, оскільки містить лише три словники – для Office XP, Outlook XP, Word XP. Це пояснюється тим, що українські частини статей перекладено не з англійської мови-оригіналу, а з уже перекладених російських текстів. Це є причиною недосконалості українізованого Windows XP і наявного там суржику.

Автор наполягає на тому, що нам потрібна зразкова інформаційна мова та зразкові інформаційні терміни для обслуговування програмних продуктів на комп'ютерах. До справи їх створення потрібно поставитися з повною відповідальністю.

М. Ганіткевич (НТУ „Львівська політехніка”) зауважила про те, що у „Держстандарті України „Елементи хімічні та речовини прості ДСТУ 2439-94” всі українські назви хімічних елементів замінено на латинізовані (інтернаціональні) назви: золото – Аурум, мідь – Купрум, вуглець – Карбон, кисень – Оксиген тощо. Розробники стандарту вважають, що це полегшить входження України в Міжнародний і Європейський інформаційний простір. Однак уважний огляд термінів інших країн (Росії, Англії, Німеччини) показує, що в жодній із них національні назви хімічних елементів не відкинуто і не замінено латинізованими. Російська термінологія

зберігає 18 народних назв, німецька – 12, англійська – 9. Щоправда, стандарт допускає для простих речовин використовувати і українські терміни, і латинські терміни, надаючи перевагу останнім. Такий підхід незабаром призведе до заміни „природним шляхом” в українській термінології національних назв простих речовин на латинізовані, оскільки аналіз термінологічної літератури показує, що в жодній з сучасних термінологій немає двох різних назв для елемента і простої речовини, утвореної цим же елементом (крім вуглецю й кисню). Авторка зауважує, що скоро з української термінології хімії та природничих знань практично витіснять власне українські одиниці. І це призведе до значних втрат в українській лексиці та словникарстві.

Конференція яскраво показала: неусталеність деяких теоретичних засад української термінології, тенденції в термінознавчих суперечках фахівців і нагальну потребу й важливість розроблення основ українського термінознавства.

Зараз у НТУ „ХПІ” на курсах підвищення кваліфікації (ректорський корпус, методичний відділ, 3-ій поверх) для викладачів і аспірантів започатковано семінар „Українське термінознавство”, який передбачає ознайомлення з особливостями української термінології, термінологічними стандартами та словниками з різних спеціальностей, способами побудови термінів, особливостями російсько-українського науково-технічного перекладу.

Співробітники Харківської політехніки тепер мають можливість долучитися до лінгвістичних проблем термінології свого фаху, скористатися порадами провідних термінологів-мовознавців щодо перекладу російськомовних спеціальних текстів українською мовою, проаналізувати специфіку наукового стилю мовлення відповідної галузі науки та техніки. Державний статус української мови вимагає сьогодні від кожного фахівця слушного, ретельного й адекватного використання термінології свого фаху як у письмовому, так і в усному вигляді, що безперечно доводять останні події в науковому та освітянському житті України, наприклад, 8-а Міжнародна наукова конференція „Проблеми української термінології” у Львові.